

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ГРИ

У статті розглядаються загальні питання методики формування творчих умінь молодших школярів засобами музичної гри.

Ключові слова: формування творчих умінь, молодші школярі, методика організації творчої діяльності.

В статье рассматриваются общие вопросы методики формирования творческих умений младших школьников средствами музыкальных игр в учебном процессе.

Ключевые слова: формирования творческих умений, младшие школьники, методика организации творческой деятельности.

The article deals with the general problems of methodology of forming creative skills of younger students by the means of music games during the classes.

Key words: formation of creative skills, younger students, the methodology of the organization of creative activity.

Успішність творчого розвитку й самореалізації кожної людини залежить від переосмислення сучасною освітою пріоритетів навчання та пошуку нових ефективних важелів формування здатної до творчих дій особистості.

Мета статті – розглянути загальні питання методики формування творчих умінь молодших школярів засобами музичної гри в процесі навчання.

Науковою основою створення методики формування творчих умінь є теорія діяльності О.Леонтьєва і С.Рубінштейна, учення про типи орієнтування П.Гальперіна і Н.Талізінної, положення праць Ю.Бабанського, Г.Люблінської, В.Оконя, О.Савченко, С.Сисоєвої, А.Усової та досвід навчання музичної творчості (Н.Ветлугіна, Л.Дмитрієва, Д.Кабалевський, В.Ражніков, К.Орф, О.Рудницька, Б.Яворський). Методологічним підґрунтям процесу формування системи творчих умінь молодших школярів засобом впровадження музичних ігор у навчальному процесі стало врахування позиції, за якою творчі процеси під час реалізації діалектично пов'язаних видів музично-естетичної діяльності (створення, виконання музики, музичне сприймання) спричиняють виконання

низки дій, кожна з яких за ознаками є творчою у діапазоні від «творчого наслідування» до суто «творчості».

Детермінантою методики формування творчих умінь є синтез дослідницької та ігрової діяльностей. У першій діти концентрують увагу на виразних аспектах незнайомого предмету чи явища, після чого дослідницька поведінка підмінюється різноманітними за способами і різновекторними за напрямками діями – грою. І та й інша діяльність потребує творчих умінь, але гра ще й дозволяє перетворювати дійсність та нестандартно використовувати об'єкт. При достатній алгоритмізації процесу проектування творчої діяльності є важливою присутність спонтанності і цікавості у творчому процесі для пошуку евристичних відповідей на творчі завдання.

Моделюючи методику навчання творчості засобами гри, спираємось на той факт, що головною ознакою спроможності творчо діяти є вміння вивільнити особистісні творчі потенції як генератора ідей, як інтерпретатора змісту та як виконавця різноманітних функціональних і соціальних ролей, тому сфокусували увагу на трьох видах творчих музичних ігор: інтерпретаційно-виконавських, музикознавчих, імпровізаційно-композиторських, впровадження яких довело спроможність стимулювати розвиток у дітей різновидів творчого мислення і діяльнісно-практичного потенціалу школярів.

Забезпечення процесу формування творчих умінь передбачало:

а) створення оптимального навчально-творчого середовища (підготовлено спеціальне унаочнення – картки, схеми, таблиці, мотивуючі матеріали, реквізит, обладнання (матеріали для експериментів, музичні і шумові інструменти);

б) розробку системи педагогічних впливів з метою стимуляції бажання творити й опанувати вміннями творчо діяти (ігрова зарядка, цікаві матеріали, наочність, ігрові нагороди та знаки за вдалі ігрові дії тощо);

в) створення системи педагогічного спостереження за творчою діяльністю учнів з метою дослідження її перебігу та результатів на кожному етапі, процесом становлення творця, вивчення інтересу до процесу набування і реалізації творчих умінь (фіксація процесів, дій, результатів у щоденнику);

г) створення серії творчих музичних ігор та ігрових ситуацій, в яких реалізувались творчі уміння школярів;

д) визначено форми фіксації творчих досягнень і дієвих виявлень творців (журнал експерименту – для вчителя; зошит «Моя творчість» – для учнів, «Золоті скрипкові ключики» – за реалізовані творчі дії).

Стрижневим елементом процесу реалізації видів музичної діяльності в іграх визначено створення продукту у творчому проекті, що засвідчувало факт проходження учнем повного циклу процесів творчого акту від появи мети, ідеї щодо досягнення та реалізації її з розгортанням визначених дисертантом вище різновидів творчих умінь, що відповідало основному завданню сучасної школи – виховання учня-творця і людини-творця в цілому.

Виходячи з технологічної схеми ігрового навчання (створення ігрової атмосфери з обраною метою, завданням, мотивацією; розгляд технології і процесу гри; оцінка діяльності, аналіз використаних знань і вмінь, росту спроможностей), процес навчання умінням творчо діяти (урок) побудовано як систему кількох умовних, діалектично пов'язаних стадій. Перша (орієнтовна) – збудження «творчого інстинкту» учнів силами подиву та зацікавленості і стимулювання потреби в активному і свідомому пізнанні оточуючої дійсності, інформаційного та дійово-практичного простору (творча зарядка). Друга (установчо-цільова) – наведення «творчого інстинкту» на вибір гідної мети, обраної самостійно (в ідеалі) з поля потенційно можливих. Третя (проектувальна) – набування умінь вмикати творчу уяву, креативно мислити, обмірковуючи супроводжуючі творчість суб'єктивні й об'єктивні процеси та явища. Четверта (практично-дійова) – здійснення певного комплексу дій та отримання конкретного творчого продукту (внутрішнього і зовнішнього). П'ята (рефлексивна) – стадія оцінки продукту творчості, загальної рефлексії та можливої корекції дій (обов'язкова для дорослих творців) – була для учнів частково можливою через обмеженість ціннісно-практичного досвіду та недостатню сформованість їхніх смаків, еталонів, бракування оцінного досвіду. Тому функція оцінника і коректора творінь та застосованих умінь, у основному, покладалася на вчителя, але, завдяки відкритому процесу оцінювання і

прозорості критеріального апарату, напрацювання оцінних рефлексивних умінь стало доступним і для дітей. Шоста стадія (самореалізація у творчому акті) – закріплення дії у новій самостійній або частково самостійній діяльності.

Кожне заняття з формування творчих умінь розпочиналось з «творчої гімнастики» (10 хвилин). Ігровий матеріал характеризувався малим терміном часу і високою швидкістю розгортання процесу наближення до мети (чим ширший пропедевтичний досвід учнів, тим вищі потенціали у вирішенні складних творчих задач), доступністю і наочністю інтелектуально-практичних процесів. Ефективність впроваджених ігор творчої гімнастики вимірювалась мірою активності учнів у розв'язанні творчих проблем, а саме: висуванні ідей, гіпотез, прогнозів, пропонуванні асоціацій, дій, способів, алгоритмів; кількістю активних учасників в обговореннях і діях; активності моторних реакцій та яскравістю емоційних проявів (атракції: блиск очей, посмішка). Оцінювання успішності дій дітей у творчій гімнастиці супроводжувалось емоційним заохоченням, підбадьоренням. Паралельно контролю за характером перебігу і результатами виконання учнями творчих ігор творчої гімнастики здійснювався контроль за психоемоційним станом дітей.

Для оцінювання ситуативних результатів діяльності дітей протягом творчих уроків було обрано сигнітивну (від лат. *signum* – знак, виражений за допомогою символів) систему, що уможливило запобігання небажаних асоціацій із традиційною системою оцінки знань і відповідало емоційно-ігровим потребам молодших школярів. Дійсний творчий прояв (цікава ідея, прийом, оригінальний спосіб вирішення проблеми, проявлення особистісних якостей у справі) відмічався «золотим скрипковим ключиком», яким відчиняли «двері творчості». Протягом чверті необхідно було отримати не менше шести таких відзнак, що відповідало оцінці «відмінно» і засвідчувало високий рівень творчих проявів. Чотири, п'ять відзнак – оцінка «добре» (достатній рівень). Дві, три відзнаки відповідали низькому рівневі реалізованості творчих умінь (оцінка «задовільно»), одна й менше – оцінка «погано» (елементарний рівень). Оцінковий статус впроваджених «ключиків» дітям був невідомим, що вимкнуло можливість блокування пізнавальної активності, зацікавленості.

Результати діяльності і творчі здобутки фіксувалися вчителем у журналі, а дітьми – в індивідуальних зошитах «Моя творчість» (аналог розробок В.Андрєєва, І.Волкова, Н.Гнатюк, Г.Терехової). Цінність отриманої оцінки обговорювалася з дітьми. Розглядалися клопотання колег по творчості про отримання додаткових відзнак за окремі успіхи, новації, вияв оригінальності. Даний спосіб поточної рефлексії творчих результатів був свідченням творчого успіху, мірою особистих досягнень дитини, наочним взірцем технології творіння, спонукачем до наступних творчих проявів, елементами нових ідей, алгоритмів чи технологій. У цілому, творчі результати виконували мотиваційно-стимулюючу роль в орієнтації особи на творчу діяльність.

Широке залучення наочності («Золоті скрипкові ключики», щоденники, плакати, малюнки, схеми, моделі тощо) відповідало запитам сенситивного періоду розвитку наочно-образного та наочно-схематичного мислення дітей.

Стратегічний вектор розгортання процесу опанування творчими вміннями учнями – шлях через інформаційно-пізнавальну й операційно-функціональну площини до творчо-практичної. Перше півріччя характеризувалося надбанням та примноженням (збільшення і поглиблення) інформаційно-функціональних знань та елементарних творчих здобутків. У другому півріччі надбання втілювалися в індивідуальні та колективні творчі проекти.

З метою забезпечення максимального розкриття творчих потенцій учнів враховувались інтереси і бажання, властивості і можливості кожної дитини. Тому на час реалізації колективних соціальних творчих проектів – учнів було умовно поділено на творчі групи «музикознавців», «літераторів», «художників», «звукових режисерів». У перших класах вибір мав вільний характер («хочу діяти тут») і мав вигляд рольової гри. У другому і третьому класах розподілення відбулось за зваженим бажанням дітей, що підвищило особисту відповідальність за результати справи (ділова гра). Хоча причетність до творчої групи обиралась дитиною майже самостійно, однак контролювалась і вчителем (сумісний аналіз реалій і перспектив дитини, закріплення за конкретною творчою групою, фіксований момент переходу до іншої групи).

До першої групи увійшли діти, які відвідували музичні школи, студії, мали розвинені музичні здібності і бажання реалізуватися в роботі цієї групи. Їх завданнями були: виконання інструментальних і вокальних творів, імпровізація, створення пісень, підбір пісень для розучування колективу і розповсюдження їх текстів, підготовка концертних номерів. Допоміжні завдання: участь у реалізації програм діяльності «фабрики музичних інструментів» (пізнання історії їх створення, розробка нових моделей інструментів) та «звукової лабораторії» (експедиції у світ звуків, створення банку звуків, експерименти з ними).

До другої групи входили учні, які мали нахили до літературної творчості, цінували книгу, добре і виразно читали, мали розвинене мовлення, проявляли лідерські та режисерські якості і мали бажання реалізувати себе в роботі цієї групи. Завданнями групи були: пошуки інформації про музичне мистецтво, виконавців, діячів; композиторів та їх твори; інтерв'ювання; підготовка матеріалів до стіннівок, радіовипусків, конференсу; літературні творчі прояви (створення сюжетів, невеликих оповідань, казок, віршиків).

Групу «художників» утворили прихильники образотворчого мистецтва та схильні до дизайнерських дій діти. Завданнями групи було: створення декорацій, відеоряду мультфільмів, випуск стіннівок, інформаційних листків, виготовлення ігор, дидактичних матеріалів, реалізація програми «музика й живопис: «звук і колір» (збирання репродукцій про музику, створення банку репродукцій для пошуку асоціацій під час слухання музики тощо).

До групи «звукових режисерів» увійшли діти, дещо обізнані (або бажали пізнати) з функціонуванням доступних технічних приладів – магнітофоном, електрофоном, плеєром і мали навички (хотіли мати) користування касетами і платівками. Завдання групи: розповсюдження навичок оперування технікою, технічне забезпечення програм інших груп, реалізація програми «звукова студія» (створення банку звуків і шумів, запис фонограм до творчих проєктів, підбір потрібних музичних фрагментів, експерименти із звуками), зв'язок з гуртком технічної творчості, конструювання музичних інструментів.

Розподіл на групи зумовив зміну системи фіксації успіхів творчої праці дітей. За творчі прояви у звітному періоді (чверть) треба отримати щонайменше три відзнаки в обраній творчій групі і три в решті інших (за бажанням), що засвідчувало високий рівень творчої самореалізації (відмінно). Дві відзнаки в обраній групі і дві в інших – свідчення достатнього рівня («добре»). Одна і одна відповідали низькому рівневі реалізації творчих умінь (задовільно).

Створюючи модель процесу формування умінь творчо діяти засобами гри враховано, що генетично музична творчість є синтез індивідуального і колективного продукування («художник – це людство у своїй єдиній натхненності» (А.Платонов)), тому на заняттях синтезували індивідуальні, групові та масові форми навчання. У залежності від мети та завдань уроку групи працювали централізовано на єдину для всіх тему, циркулярно (самостійна робота груп при почерговому включенні в обговорення чи дії) і паралельно – незалежно від інших. Співробітництво творчих груп керувалось законами «Про співтворчість і взаєморозуміння», «Про особисту честь у справі».

При розробці моделі процесу реалізації системи формування творчих умінь ми спиралися на рекомендації фахівців, які підкреслюють необхідність дотримання низки психолого-педагогічних вимог, а саме:

- 1) виокремлення складових етапів процесу формування творчого уміння (зادля цього структурують матеріал для поетапного здійснення процесу);
- 2) виокремлені етапи належить формулювати узагальнено, що дозволяє зберегти певну частку невідомого для наступних творчих задач;
- 3) кожен етап, що містить теоретичну і практичну долі, опрацьовують окремо від інших за допомогою спеціально підібраних творчих завдань;
- 4) процес первинного розгортання уміння потребує мовного супроводу, завдяки чому «зовнішня мова» стає «внутрішньою», а загальне – особистісним;
- 5) алгоритм виконання кожного уміння учень складає самостійно, а не отримує у готовому вигляді, що спричиняє утворення алгоритмічного стилю мислення і відкриття панорамного бачення компонентів творчої діяльності від постановки проблеми до отримання кінцевого результату.

Підготовчий етап до засвоєння умінь (експозиція уміння) потребував завдань на підключення образного, словесного, почуттєвого та життєвого досвіду учнів, спроможність обґрунтувати уміння, розказати про нього.

Процес засвоєння умінь (основний етап) полягав у виявленні ознак таких у дії, середовищі чи ситуації, що уможливають застосування раніше набутих установок, операцій, правил, висновків, прикладів, кроків тощо. На етапі засвоєння уміння впроваджують завдання на покрокове відпрацювання (алгоритм операцій); обмірковування окремих випадків залучення уміння.

Закріплення умінь – розгортання компетенцій, засвоєних у процесі їх набування установок, правил, висновків у багатоваріантних ситуаціях (близьких і далеких рідним). Закріплення творчих умінь відбувається у вправах на здійснення самоконтролю за власними діями і результатами; нестандартне застосування уміння; створення учнями прикладів за аналогією, асоціацією; самостійний пошук форм реалізації набутого уміння в діапазоні від генерації ідеї до отримання творчого результату.

Методика формування творчих умінь школярами відповідає дидактичним вимогам, а саме: виділено етапи виконання уміння і сформульовано відповідні їм завдання, методи; забезпечено їх зміст. Розгортання уміння супроводжується окремими запитальними вказівками учителя чи відповідними технологічними картками, схемами. Практичній реалізації уміння передують фаза самостійного створення алгоритму дії.

Творчі музичні ігри (імпровізаційно-композиторські, інтерпретаційно-виконавські, музикознавчі) – ігromодулі з невичерпним потенціалом для творчих діяльнісних проявів. Кожна гра містить в собі певний обсяг інформації, як то: а) ідея чи сюжет, в якій вкарбована або показана «натяками» мета; б) набір шляхів реалізації мети; в) набір потенційних ролей чи виконавців функцій; г) генеральні ігрові дії чи операції у купі з пунктирним (епізодично відкритим) чи завуальованим алгоритмом; д) засоби реалізації задуму і досягнення ігрової мети.

Зміст методики формування творчих умінь молодших школярів утворили комплекси різновидів творчих музичних ігор, створених у відповідності до

вікових потреб та інтелектуально-технічних спроможностей учнів. На відміну від дидактичних ігор-завдань, ці ігри є ігромодулями (ігри з високою варіативністю змісту і безліччю шляхів досягнення творчого продукту), що відповідає логіці дидактичних запитів до творчих завдань. Синтез цілей, завдань, процесів комплексів ігор дає можливість учням творчо спостерігати за собою й оточуючою дійсністю і творчо реалізуватися в пізнавальному, технологічному, художньо-естетичному, особистісному вимірах. Реалізація серій творчих ігор сприяє переростанню спонтанної дитячої творчості у стійкий інтерес до свідомого творіння, результатом якого стало надбання комплексів творчих умінь та отримання творчих, у тому числі й соціально значущих, продуктів.

Опанування творчими вміннями в кожному впровадженому ігромодулі відбувається за пропедевтичну (від грец. *propedeo* – попередньо навчаю), експлікативну (від лат. *explico* – пояснюю, розгортаю) і творчу фази, на яких закладаються і напрацьовуються відповідні творчі вміння, досягаються певні результати на ампліфікаційній основі. Мета першої – викликати подив, зацікавленість, захоплення процесом свідомого творіння, ввести у курс справи (познайомити з найзагальнішими поняттями, алгоритмами, операціями), швидко входити у запропоновані вчителем правила гри чи встановлювати їх самостійно (отже, встановити мету творчості), бачити перспективу розвитку вихідних потенціалів на шляху до обраної мети, пізнати елементи креативного і технологічного процесів творіння. Паралельно вказаним надбанням відбулося збагачення музично-слухових та життєвих вражень. Такий підхід є принциповим через думку про першочерговість набування базису вражень, концентрації уваги саме на них: ввести учнів в активні процеси творіння, зосередившись на причинно-наслідкових зв'язках подій, процесів і системи фіксованих вражень.

Мета експлікативної фази – пізнання і ствердження основ творчої діяльності, усталення операційно-процесуальної компетенції, вироблення ціннісного ставлення до творчої діяльності та особистісно-діяльнісних утворень. Це фаза розгортання творчого мислення, адже учні вчилися

обмірковувати задум, способи і засоби його реалізації, шляхи можливого вдосконалення продуктів творчості, давати їм оцінку паралельно зі здійсненням творчих дій. Отже, це був етап збагачення ресурсу способів творчих дій та їх оцінки.

Мета творчої фази – осмислення набутого творчого уміння і транспортування його в нові умови, конкретну творчу працю, дію, конкретний продукт через індивідуальні та колективні форми творчості. Це фаза усталення інтелектуально-практичних надбань і демонстрації оволодіння способами творчих дій у самостійній чи частково самостійній творчій діяльності.

Висновки. Ефективність методики формування творчих умінь учнів полягає в виокремленні видів творчих умінь молодших школярів, етапів формування вмінь (підготовчий, основний, рефлексивний), стадій проведення уроку (орієнтовна, установчо-цільова, проєктивна, практично-дієва, оцінно-рефлексивна, самореалізації в новій дії), фаз розгортання гри (пропедевтична, експлікативна, творча), обґрунтуванні класифікації музичних ігор (імпровізаційно-композиторські, інтерпретаційно-виконавські, музикознавчі). Успішність методики формування творчих умінь базується на відповідності засобів, способів, форм віковим і психофізичним особливостям учнів і логіці вирішення навчально-виховних завдань; залежить від ефективності педагогічного інструментарію формування творчих умінь молодших школярів (уведення творчої зарядки, зошитів реєстрації творчих виявлень і здобутків, запровадження прийомів заохочення) та оптимальності методики проведення музичних ігор.

Література

1. Андреев В.И. Педагогика : Учебный курс для творческого саморазвития. – 2-е изд. / В.И. Андреев. – Казань : Центр инновац. технологий, 2000. – 600 с.
2. Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения, основанных на содержательном обобщении / В.В. Давыдов. – Томск : Пеленг, 1992. – 112 с.
3. Загвязинский В.И. Теория обучения : Современная интерпретация / В.И. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.

4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : Навчальний посібник / Харк. дер. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків : «ОВС», 2002. – 400 с.